

KİTAP TAHLİLİ

(BOOK REVIEW)

Semra UĞUZ

Ankara Üniversitesi Ermeni Dili ve Kültürü
Yüksek Lisans Öğrencisi

ATATÜRK'ÜN KONUŞMA VE YAZIŞMALARINDA ERMENİ SORUNU

Yazar: Prof. Dr. Mehmet SARAY, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi,
Ankara-2010, 148 sayfa.

Prof. Dr. Mehmet Saray tarafından kaleme alınan 2010 tarihli “Atatürk’ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu” adlı eser, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi yayınlarından çıkmıştır. Yüz kırk sekiz sayfadan meydana gelen eser, giriş bölümünden sonra altı bölümden oluşurken, bu altı bölüm sonunda yalnızca tarihi belgelerden oluşan “Atatürk’ün Konuşmalarında Ermeni Sorunu” ve “Atatürk’ün yazışmalarında Ermeni Sorunu” başlıklı bölümlerle devam etmektedir.

Ermeniler uzun yıllardır tarihi gerçeklerden uzak, Türk milleti ve devleti aleyhinde çirkin kampanyalar yürütürken, bu çirkin kampanyanın sözcülüğünü yapan yerli ve yabancı çeşitli kalem sahipleri de Atatürk’ün Ermeniler konusundaki görüşleriyle ilgili olarak gerçekdışı ve çirkin ithamlarla konuyu saptırmaya çalışmışlardır. Saray, çalışmasında hem bu çirkin ithamlara karşı bir cevap olarak hem de gerçekleri kamuoyunun gözleri önüne sermek için Atatürk’ün söylem ve yazışmalarında bu konuya nasıl baktığını titizlikle incelemiş ve belgelerle de desteklemiştir.

Saray, konunun ele alınmış amacı çerçevesinde, günümüzde kilit hale gelen Ermeni sorunun başlangıç ve gelişimine bir göz atarak giriş yapıyor kitabına. 19. yüzyıla değin Osmanlı Devleti’nde refah içinde yaşayan Ermenilerle ilişkilerin nasıl bozulduğunu ve sürecin günümüze gelişini bilinen tarihi gerçeklerle aktarıyor.

İlk bölümde Atatürk’ün, Rum ve Ermenileri kullanarak Türkiye’ye hücum eden Batılı emperyalistlere karşı mücadeleyi başlatması ele alınmış. Gayri-Müslim halkları Türkiye aleyhinde kullanan sömürgeci devletlerin tehlikesinin en başından beri farkında olan Mustafa Kemal Paşa konuyla ilgili önlem alınması gerektiği konusunda Osmanlı Hükümeti’ni bir çok kez uyarmış ve nitekim I. Dünya Savaşı sırasında yaşananlar da Atatürk’ün endişelerinin ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. II. Ordu Komutan Vekilliğine atandıktan sonra Diyarbakır’a gelen Mustafa Kemal Paşa, Rus birlikleri ve onların emrindeki Ermeni taburlarının durumu hakkında araştırma yapmış ve neticelerini de 12

Mayıs 1917'de Kafkas Ordular Grup Komutanlığı'na, 16 Mayıs 1917'de de Başkumandanlık Vekaletine raporlar halinde göndermiş ve gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Ardından M. Kemal Paşa milli mücadele uğruna çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmaya ve kurtuluş mücadelesini sivil olarak yürütmeye karar vermiştir.

İkinci bölüme geldiğimizde, yaptıkları haksız işgalleri meşru göstermeye çalışan İngiliz ve Fransız Hükümetleri Türkiye aleyhinde yalan yanlış propagandalar yürütürken buldukları asılsız iddialar karşısında Atatürk'ün yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Yine eserin bu bölümünde Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmasıyla ilgili gerekçelerin sorulduğu Amerikalı bir gazeteciyle yapılan bir görüşmeden alıntılanan kısım okuyuculara Atatürk'ün bu konudaki düşünceleriyle ilgili değerli bilgiler aktarmaktadır.

Bolşevik İhtilali'nin ilanıyla birlikte savaştan çekildikten sonra Bolşevik Rusya ile Türkiye arasında Brest- Litovsk mütarekesi imzalanmış ve bu mütarekeyle Bolşevik hükümeti, Çarlık hükümetleri gibi Ermenileri Türkiye aleyhinde kullanmayacaklarının sözünü vermişti ancak bu sözlerinde durmayan Bolşevik Hükümeti Lenin ve Stalin imzalı bir bildiriyle de Ermenilerin hamiliğine soyunduklarını açıkça belirtmişlerdi. Bolşeviklerin 1918'de Türkiye'yle imzaladıkları antlaşmayı da yok saymalarıyla başlayan ve ancak 16 Mart 1921 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmaları ile taraflar arasında nihayete kavuşturulan bu süreci konu alan üçüncü bölüm boyunca Atatürk'ün Sovyet Hükümeti'yle zorlu mücadelesi aktarılmaktadır.

İlerleyen bölümlerde Saray, Rusya ve İngiltere'den sonra Fransa'nın da çıkarları uğruna Ermenileri Birinci Dünya Savaşı'nda kullanmak istemeleri karşısında Osmanlı Hükümeti'nce alınan tedbirlere değinmektedir. 9 Eylül 1914'te kapitülasyonları kaldıran Osmanlı Hükümeti İngilizler ve Fransızlar tarafından ciddi biçimde protesto edilmiştir. Dahası yine aynı devletler Anadolu'daki Ermenileri isyana teşvik etmekten hiç çekinmemişlerdir. Fransızlar işgal ettikleri bölgelerde Ermenileri kullanmaya karar verip, İngilizlerin de desteğiyle onları savaş için eğitmeye başlamışlardı. Tarihler 11 Aralık 1918'i gösterdiğinde başlayan İngiliz ve Fransız işgali ancak 24 Mart 1919'da sona ermiştir. Milli Mücadele'yi teşkilatlamakla meşgul olan Mustafa Kemal, güney vilayetlerinin işgal edilmesinden çok büyük üzüntü duymuştur. İngilizlerle Fransızların devletlerarası hukuku çiğneyerek Anadolu'yu işgal ettiklerini ve bu işgal edilen toprakların bir an önce boşaltılmasını istediğini belirten bir protesto metni hazırlamıştır. Bu metinde Atatürk, Türk milletinin bütünlüğünü koruma ve haklarını savunma yolunda son derece kararlı olduğunu, bu uğurda verilen mücadelede yaşanacak kötü sonuçların sorumluluğunun da İtilaf Devletleri'ne ait olacağını açık bir şekilde dile getirmiş ve Avrupa ve Amerika milletlerinin de bu durumu kabul etmemeleri temennisinde bulunmuştur. Bütün bu gelişmelerin uzun uzadıya anlatıldığı dördüncü bölümde, yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler karşısında Atatürk'ün verdiği bildirimlerden bu süreçte yaşanan zorluklar ve dönemin şartları anlaşılır biçimde gözler önüne serilmektedir.

Eserin devamındaki bölümde Saray, Atatürk'ün yalnızca Ermeniler değil gayri-Müslimler hakkında Lozan'dan sonraki siyasetini aktarmaktadır. Buradan anlaşılan Atatürk'ün Kars Antlaşması'ndan sonra Ermeni meselesini hem kendi gündeminden hem de Türkiye gündeminden kesin olarak çıkartmak istediğidir. Nitekim Türkiye'yi temsilen Lozan'a giden İsmet Paşa'dan çok önemli iki konuda hiçbir şekilde taviz vermemesini istemiştir. Bunlardan biri kapitülasyonlar diğeri "Ermeni Yurdu" meselesidir. Aksi durumda görüşmelerin derhal kesilmesini bildirmiştir. Yine de Lozan'da bu konuyla ilgili birtakım girişimler olduysa da İsmet Paşa'nın burada yaptığı tarihi konuşmayla Ermeni konusu genel kurulda bir daha görüşülmemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Atatürk gayri-Müslimler için iki yıllık bir genel af çıkarmış ancak Türkiye'yi terk eden Ermeni ve Rumlardan ancak çok az bir kısmı geri gelmiştir. Türkiye'de kalan bütün gayri-Müslimlere ise Türk vatandaşı olarak bütün yasal haklar verilmiştir. Eserde şu sözlerinin alıntılandığı bölümden açıkça görebiliyoruz ki Atatürk, Türk milleti ile yan yana yaşayacak olan bütün gayri-Müslim unsurları hoşgörü ve şefkatle kucaklamıştır:

"Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlara kader ve talihlerini Türk milletine vicdani arzularıyla bağlandıktan sonra kendilerine yan gözle yabancı bakışıyla bakmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?"

Eserin belgelerden evvelki son bölümünde, Saray Ermeni sorunun yeniden gündeme getirilmesi ve çözümüne ilişkin çeşitli önerilerde bulunurken, okuyuculara dikkat çekici bilgiler de sunuyor. TTK'nın girişimi ile 1989 yılında Ankara'da düzenlenen ve davet edilen altı Ermeni araştırmacıdan yalnızca ikisinin katıldığını öğrendiğimiz Türk Tarihi toplantısında, Prof. Dr. Saray'ın Ermeni tarihçilere arşivlere girerek birlikte bir heyet olarak çalışma talebinde bulunduğunu öğreniyoruz. Ancak o dönem bu teklif cevapsız bırakılmış. Bildiğimiz üzere yakın tarihte Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu ve Başbakan tarafından da yinelenen bu teklife Ermeni tarafı yine olumlu yaklaşmadıkları gibi hiçbir cevap da vermemişlerdir. Son olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ sorununa da değinen Saray, bu konuda Azerbaycan'ın yaşadığı haksızlığa karşı Türkiye ve Azerbaycan'ın birlik olması gerektiği kanaatinde. Bu iki ülkenin bilim adamlarına tüm dünyada belgelerle hem Türkiye'ye hem de Azerbaycan'a yapılan haksızlıklarla ilgili kendilerini anlatma fırsatının verilmesi gerektiğini, bu konuda da her iki ülkenin hükümetlerinin girişimlerinin önemini vurguluyor.

Atatürk'ün Ermeniler hakkında yaptığı konuşma ve yazışmalardan oluşan belgeleri değerlendiren bu çalışma, Atatürk'ün Ermeni problemi ile gerçekten ilgilenip ilgilenmediğini, konu hakkında ne düşünüp ne yaptığını dönemin belgeleriyle açıklıyor. Eser bu yönüyle çok değerli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Zira Saray'ın belirttiği üzere, Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmalarıyla ilgili olarak Atatürk, gerçekdışı bilgilerle konuya dahil edilmeye çalışılmıştır. Saray, konuyla ilgili belgeleri bir araya getirip kamuoyunun dikkat ve istifadesine sunarak bu alanda yapılan çirkin kampanyaların ne kadar gerçek dışı olduğunu ortaya koymuştur.

